

Lujza Koldeová

Univerzita Komenského, Pedagogická fakulta, Bratislava,
Slovakia
E-mail: koldeova@fedu.uniba.sk

Pozitívne hodnotenie v rodinnej výchove z teoreticko-empirického hľadiska a morálne postoje / *Positive assessment in family education from theoretical- empirical point of view an moral attitudes*

Abstract

The paper deals with a positive evaluation in the family education with a focus on application of rewards in various respects. Based on theoretical considerations it presents a view of rewards as a method of positive evaluation and the moral attitudes of children in family education. It also presents the results of empirical research focused on rewards in family education realised in the Slovak Republic and the Federal Republic of Germany.

Keywords: assessment; positive assessment; rewards; to rewards; family; education; family education; ethic; moral attitudes.

ÚVOD

Výchova v rodine sa realizuje pomocou rôznorodých metód, medzi ktoré zaraďujeme aj metódu hodnotenia. Metódou pozitívneho hodnotenia je odmeňovanie, pomocou ktorého dávajú rodičia najavo súhlas s istým správaním alebo konaním dieťaťa.

Odmena predstavuje pojem, ktorý zvyčajne vyvolá predstavu niečoho príjemného, dobrého, pekného. Väčšina ľudí si pravdepodobne predstaví materiálny dar alebo finančnú odmenu. Odmena vo výchovnom procese však môže mať aj iné formy, napríklad slovné vyjadrenie spokojnosti rodičov vo forme súhlasu, ocenenia alebo realizáciu spoločnej aktivity rodičov a detí.

Vo všeobecnosti možno povedať, že odmena je uspokojujúcim dôsledkom mravného dobra. Odmena nie je protihodnotou za mravné správanie alebo mravný

skutok, ale je predovšetkým prejavom uznania. Jej hodnota spočíva v povzbudení osobnosti k ďalšej vnútornej mravnej aktivizácii, k túžbe a snahe znova prežiť príjemný pocit uspokojenia z dobre vykonaného činu. (Žilínek, 1997)

V najširšom zmysle môže byť pre človeka odmenou uspokojenie ktorejkoľvek z jeho aktualizovaných potrieb. Vo výchovnom procese sú odmeny chápané prevažne v užšom zmysle ako zámerne navodené následky splnenia určitých výchovných požiadaviek. (Bastian, 1995)

Základom odmeny je spájanie vhodného správania s príjemným zážitkom, čím sa daná činnosť upevňuje a stáva žiaducou. Odmena vyvoláva príjemné pocity, ktoré vyplývajú z uspokojenia istej potreby, napríklad sladkosť uspokojuje primárne biologické potreby, slovná pochvala a ocenenie uspokojujú potreby istoty a vedomosti uspokojujú potreby poznania. Odmeny sú pozitívne a pôsobia kladne na osobnosť, spôsobujú radosť, aktivizujú do ďalšej pozitívnej činnosti a naplňujú aj sociálne potreby človeka. (Bastian, 1995)

Aplikácia odmien tvorí základ pozitívnej výchovy založenej na poukázaní na dobré správanie a konanie dieťaťa a vyjadrení spokojnosti. Primeraná a vhodne zvolená odmena vyvoláva priaznivý postoj dieťaťa k svojmu správaniu a vyvoláva v ňom pozitívne emócie, radosť, úspech. Zvyšuje tiež výkonnosť a pravdepodobnosť, že dieťa sa pokúsi dané správanie alebo konanie zopakovať. (Matějček, 2007)

Prostredníctvom odmien môžu rodičia výrazne pôsobiť na morálku, morálne správanie detí a formovať ich morálne postoje. Z tohto hľadiska rozoznávame nasledovné stupne vnímania odmien dieťaťom (Čečetka, in Žilínek, 1998):

Odmena ako lákadlo. Dieťa v predškolskom veku rešpektuje rodičovské pravidlá a normy, pričom neuvažuje o ich správnosti a automaticky považuje za správne to, čo určia dospelí. Odmena tu pre dieťa predstavuje funkciu lákadla. Dieťa sa správa žiaducim spôsobom, pretože sa snaží získať určitú odmenu.

Odmena ako pozitívna odplata. V mladšom školskom veku sa dieťa naďalej riadi tzv. „morálkou dobrého dieťaťa“ a robí to, čo od neho žiada autorita a je spokojné, keď ho rodičia odmenia. Dieťa stredného školského veku začína rozlišovať normy, ktoré platia za rôznych okolností. V tomto veku je pre deti najväčšou prioritou, aby bola zachovaná rovnosť požiadaviek a spravodlivosť a odmenu vnímajú ako protihodnotu za žiaduce správanie alebo činnosť.

Odmena ako prostriedok mravného formovania. Postupne, so zvyšujúcim sa vekom, dochádza k premene vnímania odmeny a dospievajúci začína chápať odmenu v zmysle mravného sebaformovania. Adolescenti sú ochotní akceptovať, že normy sú na to, aby regulovali správanie ľudí. Realizujú však vlastný výber uznávaných hodnôt a noriem a neprijímajú automaticky to, čo im rodičia a spoločnosť ponúkajú. Do popredia sa dostáva uvažovanie o morálnych princípoch a individuálne presvedčenie.

APLIKÁCIA POZITÍVNEHO HODNOTENIA VO VÝCHOVNOM PROCESE

Rodičia môžu pri výchove detí uplatniť rôzne druhy odmien od vyslovenia súhlasu, cez spoločnú aktivitu až po odmenenie materiálnym darom. Všeobecne môžeme odmeny rozdeliť do nasledovných kategórií (Zelina, 2007):

Materiálne odmeny. Patria sem hmatateľné veci ako menšie dary, hračky, knihy, sladkosti alebo finančná odmena.

Privilégia. Sem môžeme sem zaradiť napríklad umožnenie dieťaťu venovať sa obľúbenej činnosti alebo výber aktivity dieťaťom.

Sociálno-emocionálne odmeny. Patrí sem slovná pochvala, prejavenie pozornosti, vyjadrenie uznania, spokojnosti, dávanie za vzor, poverenie významnou úlohou apod.

Symbolické odmeny. Zaraďujeme sem body, symboly, obrázky apod.

Z hľadiska formovania morálnych postojov dieťaťa považujeme za významné zamerať sa aj na vnútorné odmeny vychádzajúce z osobnosti dieťaťa, ktoré zväčša majú silný motivačný účinok. Môžu sa prejaviť vtedy, ak má dieťa pocit vnútorného uspokojenia zo zvládnutej úlohy alebo istého správania, pretože dosiahlo svoje osobné ciele. (Prvá, 2000)

Vnímanie a efektívnosť výchovnej odmeny sa mení v závislosti od viacerých faktorov. Pri aplikácii odmien u detí rozlišujeme krátkodobú a perspektívnu orientáciu. Deti predškolského a školského veku sú orientované krátkodobou, ich prežívanie sa týka väčšinou prítomnosti a prevláda veľmi nízka tolerancia k oddialeniu odmeny. Menšie deti je preto vhodné odmeňovať ihneď po vhodnom správaní, v opačnom prípade nebudú oddialenú odmenu vnímať v súvislosti s daným správaním. S prechodom k perspektívnej orientácii sa tolerancia k oddialeniu odmeny zvyšuje. (Matějček, 2007)

Jedným z hlavných znakov správneho odmeňovania je poznanie dieťaťa a toho, aký vplyv môže mať naň určitá odmena. Pri výbere vhodnej odmeny je potrebné brať do úvahy nasledujúce faktory osobnosti dieťaťa: vek, pohlavie, typ osobnosti, osobnostné vlastnosti, momentálny citový stav, inteligenciu, motiváciu a skúsenosti dieťaťa s predchádzajúcimi odmenami. (Uhl, 1997)

Každé hodnotenie musí byť pre dieťa zrozumiteľné, preto by dieťa malo poznať kritériá, za ktoré môže byť odmenené. Zásada spravodlivosti a zrozumiteľnosti si vyžaduje, aby rodičia dobre poznali svoje dieťa a kladli primerané a splniteľné požiadavky. Žiada sa ich periodická kontrola, revidovanie a prispôbovanie veku, osobnosti dieťaťa a momentálnej situácii. (Dobson, 1995)

Intenzita odmien by sa mala zvyšovať tak, aby si udržali dostatočnú incentívnu hodnotu, a aby nezovšedneli. Rodičia by mali mať pripravenú rôznorodú škálu intenzity odmien, aby bolo možné dostatočne diferencovať reakcie na jednotlivé

správanie alebo konanie dieťaťa. Pri aplikácii odmien je dôležitá aj ich optimálnosť, pretože používanie príliš „silných“ alebo príliš „slabých“ odmien môže mať za následok, že rodičia neskôr nebudú mať možnosť ich stupňovať. Dieťa môže na takéto odmeny reagovať tiež krajnými, nevhodnými postojmi. (Hrabal – Man – Pavelková, 1989)

Časté a prehnané pochvaly môžu u dieťaťa vyvolať pocit, že je kritizované, ak ho rodičia nepochvália. Podobne ani prehnané odmeňovanie materiálnymi darmi nie je najvhodnejšie, pretože dieťa si prestane vážiť obyčajné dary a malé pozornosti. Nároky dieťaťa pravidelne odmeňovaného materiálnymi darmi sa môžu neustále stupňovať, dokonca dieťa môže začať rodinu i „terorizovať“. Ak rodičia platia dieťaťu za rôzne činnosti, napríklad za pomoc v domácnosti alebo za známky, môže dôjsť k situácii, že dieťa nebude ochotné vykonať danú činnosť bez nároku na odmenu. (Matějček, 2007)

Rodičia by sa pri výchove mali riadiť nasledujúcim výrokom: „Predchádzajte tomu, aby dieťa spravilo niečo zle a vy ste ho za to museli trestať. Zariadte výchovné situácie tak, aby ich dieťa zvládlo dobre, a výrazne ho za to pochváľte.“ (Matějček, 2007)

POZITÍVNE HODNOTENIE V RODINNEJ VÝCHOVE Z HĽADISKA EMPIRICKÉHO VÝSKUMU

V priebehu rokov 2001 až 2008 sme realizovali empirický výskum zameraný na problematiku pozitívneho hodnotenia v rodinnej výchove. Výskum bol uskutočnený v Slovenskej republike (SR) a Nemeckej spolkovej republike (NSR).

CIELE VÝSKUMU

- Zistiť preferencie pri odmeňovaní v rodinnej výchove v SR a NSR.
- Zistiť frekvenciu uplatňovania jednotlivých druhov odmien v rodinnej výchove v SR a NSR.
- Poukázať na determinant vzdelanie vo vzťahu k aplikácii odmien v rodinnej výchove v SR a NSR.

HYPOTÉZY VÝSKUMU

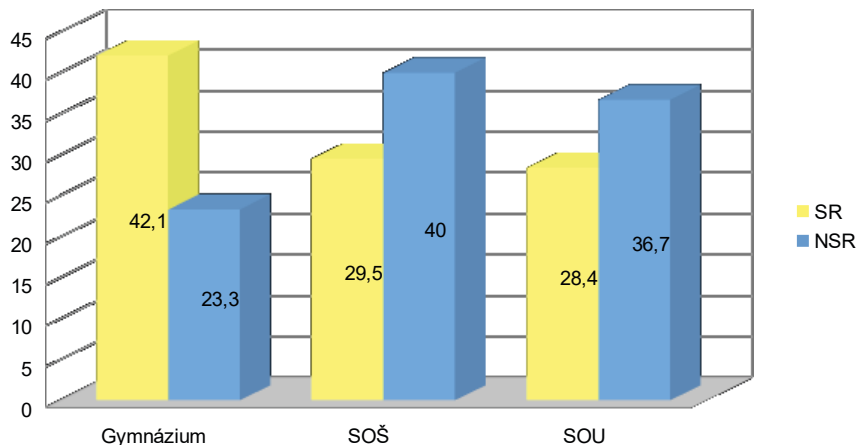
1. Frekvencia aplikácie odmien v rodinnej výchove v SR je vyššia ako v NSR.
2. V rodinnej výchove sa uplatňujú viac materiálno-finančné odmeny ako sociálno-emocionálne odmeny.
3. Rodičia s vyšším vzdelaním odmeňujú materiálnymi darmi častejšie ako rodičia s nižším vzdelaním.

METÓDY A METODIKA VÝSKUMU

Výskum bol orientovaný kvantitatívne. Hlavnou výskumnou metódou bol dotazník vlastnej konštrukcie, ktorý obsahoval informácie o cieľoch a úlohách, stručné vysvetlenie metodiky a spôsobu vyplňovania. Z hľadiska jednotlivých položiek

dotazník obsahoval demografické a vecné položky v nasledovnom počte: 9 zatvorených, 7 otvorených a 4 polouzavreté položky.

CHARAKTERISTIKA VÝSKUMNEJ VZORKY

Graf č.1 Výskumná vzorka

Základný súbor nášho výskumu tvorili rodičia študentov z rôznych druhov stredných škôl v Slovenskej republike (okres Nitra, Levice a Kežmarok) a v Nemeckej spolkovej republike (okres Freiburg). Výber výskumnej vzorky sme realizovali kombináciou dostupného a zámerného výberu. V našom príspevku sa zameriavame na vyhodnotenie vybraných výskumných údajov.

Rozsah výskumnej vzorky tvorilo 282 rodičov zo Slovenskej republiky a 184 rodičov z Nemeckej spolkovej republiky. Rodičom sme dotazníky distribuovali prostredníctvom ich detí – žiakov stredných škôl. Návratnosť rodičovských dotazníkov bola na Slovensku 74,2% a v Nemecku 76,6%.

Z celkového počtu 282 rodičov zo Slovenskej republiky malo najväčšie zastúpenie, až 42,1% rodičov detí študujúcich na gymnáziu, 29,5 % rodičov malo deti na strednej odbornej škole (SOŠ) a 28,4% na strednom odbornom učilišti (SOU).*

Pri 184 respondentoch z Nemecka mali najväčšie zastúpenie, až 40,0% rodičia, ktorých deti študovali na reálnej škole, 36,7% bolo rodičov, ktorých deti navštevovali hlavnú školu a 23,3% predstavovali rodičia detí študujúcich na gymnáziu. °

* Pozn. 1:

Výskum sme začali realizovať v období, kedy SOU (stredné odborné učilištia) boli na Slovensku samostatným druhom škôl.

° Pozn. 2:

Hlavná škola - poskytuje základné všeobecné vzdelávanie a umožňuje prístup k príprave na povolanie i na ďalšie odborné vzdelávanie. Tento typ školy je považovaný za relatívne „jednoduchšiu“ školu s menšími nárokmi na výsledky žiakov.

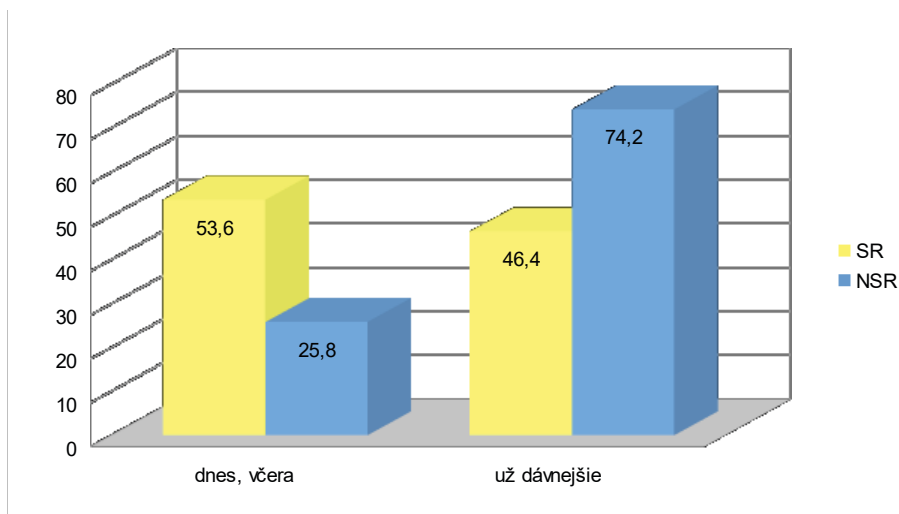
Reálna škola - poskytuje rozšírené vzdelávanie a je predpokladom pre ďalšie odborné vzdelávanie. Tento typ školy kladie na žiakov vyššie požiadavky ako hlavná škola a predpokladajú sa lepšie možnosti uplatnenia absolventov v praxi.

VÝSLEDKY EMPIRICKÉHO VÝSKUMU

Hypotéza 1:

Frekvencia aplikácie odmien v rodinnej výchove v SR je vyššia ako v NSR.

Hypotéza sa potvrdila.

Graf č.2 Frekvencia odmeňovania

Výskumom sme zistili, že 53,6% slovenských a 25,8% nemeckých adolescentov bolo odmenených naposledy dnes alebo včera na rozdiel od 46,4% slovenských a 74,2% nemeckých adolescentov, ktorých rodičia odmenili už dávnejšie. Výchove nesprávne je, ak rodičia dieťa za žiaduce správanie alebo konanie neodmeňujú, pretože každý človek, deti a dospelávajúci zvlášť, potrebujú potvrdenie o tom, že konajú správne. Pozitívne hodnotenie má mimoriadne silný motivačný účinok, podnecuje dieťa k mravnému správaniu aj v budúcnosti.

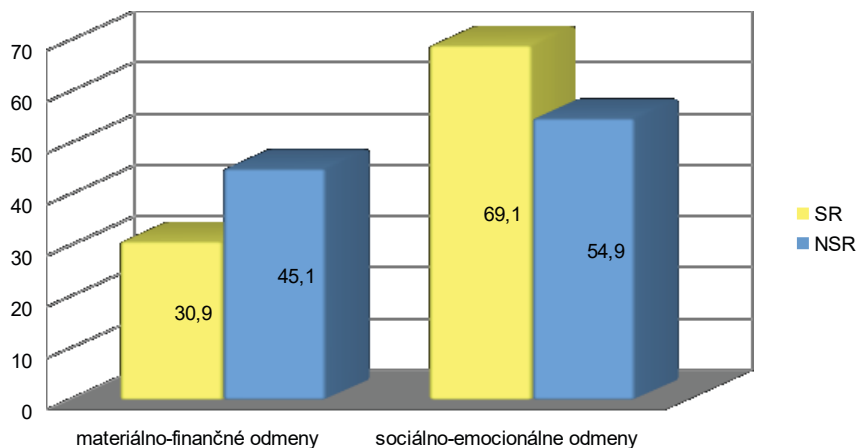
Pri aplikácii odmien by sa však nemalo zabúdať na tzv. princíp nasýtenia. Prehnane odmeňovanie môže stratiť účinnosť, pretože dieťa sa zameria len na samotnú odmenu, a nie na správanie, za ktoré bolo odmenené.

Usudzujeme, že rozdiely vo frekvencii aplikácie odmiern môžu byť spôsobené prevládajúcou väčšou samostatnosťou a voľnosťou detí v nemeckých rodinách na rozdiel od slovenských rodín, kde sú deti častokrát dlhšie viazané na svojich rodičov.

Hypotéza 2:

V rodinnej výchove sa uplatňujú viac materiálno-finančné odmeny ako sociálno-emocionálne odmeny.

Hypotéza sa nepotvrdila.

Graf č. 3 Preferované druhy odmiern

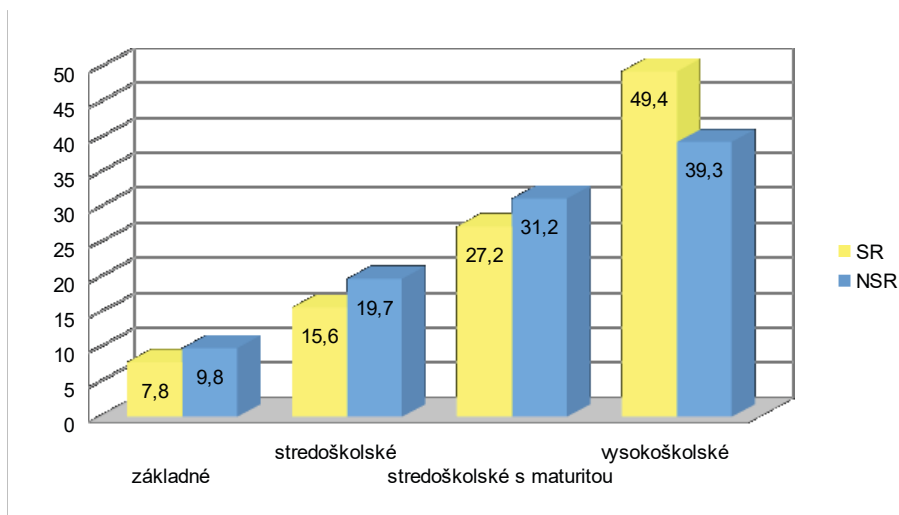
Preferovanie sociálno-emocionálnych odmiern uviedlo 69,1% slovenských a 54,9% nemeckých respondentov. Konkrétne rodičia uviedli odmeňovanie slovnou pochvalou, ktorá patrí medzi najúčinnejšie motivačné metódy vo výchove. Ako ďalšie druhy sociálno-emocionálnych odmiern sme zistili preferenciu sľubov, výhod pre dieťa a spoločne strávený čas rodičov a detí. Tento výchovný moment považujeme za jeden z najdôležitejších predpokladov správnej výchovy, rodičia tu môžu vhodne pôsobiť na morálku a morálne kompetencie detí v bezprostrednom konaní.

Materiálno-finančné odmeny preferuje na Slovensku 30,9%, v Nemecku 45,1% opýtaných rodičov. Primeraná finančná čiastka môže byť vhodným spôsobom, ako naučiť deti a mladých ľudí hospodáriť s peniazmi. Prehnané zahrňovanie detí materiálnymi a finančnými darmi nie je výchovne správne, pretože môže viesť k nesprávne formovanému hodnotovému systému, k nežiaducim morálnym postojom, ku konzumizmu a preferovaniu materiálnych hodnôt v živote.

Hypotéza 3:

Rodičia s vyšším vzdelaním odmeňujú materiálnymi darmi častejšie ako rodičia s nižším vzdelaním.

Hypotéza sa potvrdila.

Graf č. 4 Materiálne dary v závislosti od vzdelania rodičov

Z výsledkov našich výskumných zistení vyplynulo, že vzdelanie rodičov je rozhodujúcim faktorom pri aplikácii materiálnych darov v rodinnej výchove. Z respondentov so základným vzdelaním odmeňuje deti 7,8% slovenských a 9,8% nemeckých rodičov materiálnymi darmi. Postupne s vyšším vzdelaním môžeme pozorovať stúpajúcu tendenciu smerom k častejšej aplikácii materiálnych darov. Rodičia so stredoškolským vzdelaním uprednostňujú takéto odmeňovanie v 15,6% v SR a v 19,7% v NSR. Rodičia s maturitou v 27,2% na Slovensku a 31,2% v Nemecku. Najviac odmeňujú materiálnymi darmi, rodičia s vysokoškolským vzdelaním - 49,4% v SR a 39,3% v NSR.

Táto situácia môže byť podľa nášho názoru zapríčinená väčšou pracovnou zaneprázdnenosťou rodičov s vyšším vzdelaním, ktorí majú často množstvo pracovných povinností a úloh. Vzhľadom na pracovnú exponovanosť majú menej času sa venovať svojim deťom, a preto budú preferovať materiálne dary. Snaha rodičov nahradiť materiálnymi darmi seba, svoju neprítomnosť môže mať negatívny vplyv na osobnosť dieťaťa.

Ako v celej výchove, aj tu platí zlatá stredná cesta. Cieľom akéhokoľvek daru by malo byť vyjadrenie „darovania sa“ rodiča, jeho lásky a citového vzťahu k dieťaťu, a nie zahrňovanie dieťaťa darmi v zmysle zamestnania dieťaťa istou činnosťou.

ZÁVER

Výchova by mala byť orientovaná viac pozitívne ako negatívne. Znamená to, že dieťaťu sa nemá pripomínať len to, čo spravilo nevhodne, nesprávne, ale hlavne je potrebné vyzdvihnúť to, čo urobilo dobre. Časté negatívne hodnotenie spôsobuje vedľajšie nežiaduce prejavy, ako vzdor alebo pocity menejcennosti. Trvalé a sústavné negatívne hodnotenia neuspokojujú prirodzenú potrebu dieťaťa po sociálnom uznaní, kladnom ohodnotení. (Skalková, 1985)

Aplikácia odmien tvorí základ pozitívnej výchovy založenej na poukázaní na dobré správanie a konanie dieťaťa a vyjadrenie spokojnosti. Pozitívne hodnotenie plní vo výchove významnú úlohu, pretože ovplyvňuje správanie a konanie detí a mladých ľudí, pôsobí na ich emocionálnu stránku, uspokojuje potrebu sociálneho uznania, posilňuje pocit istoty a vyvoláva kladný vzťah k rodičom. (Matějček, 2007)

Aplikácia primeraného pozitívneho hodnotenia vyvoláva priaznivý postoj dieťaťa k svojmu správaniu, konaniu a navodzuje v ňom pozitívne emócie, radosť, nadšenie. Vhodná odmena zvyšuje tiež výkonnosť a pravdepodobnosť, že sa dieťa pokúsi mravne žiaduce správanie alebo konanie zopakovať aaj v budúcnosti. Rodičia môžu pomocou odmien formovať aj morálku detí, determinovať ich morálne postoje a prispievať k vytváraniu trvalých postojov dieťaťa a mladého človeka k určitým ideálom, zásadám, hodnotám a mravným normám.

Príspevok bol vytvorený ako súčasť projektu KEGA 026UK-4/2015 Morálne postoje detí a dospelých v rodine a škole: aplikovaný výskum a metodický materiál pre učiteľov, výchovných poradcov a koordinátorov prevencie.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

- BASTIAN, J. *Strafe muss sein?* Weinheim: Beltz, 1995. 141 s. ISBN 3-407-25165-3.
- DOBSON, J. *Dětský vzdor*. Praha: Návrat domů, 1995. 178 s. ISBN 80-85495-37-6.
- HRABAL, V., MAN, F., PAVELKOVÁ, I. *Psychologické otázky motivace ve škole*. Praha: SPN, 1989. 254 s.
- KOLDEOVÁ, L. *Tresty vo výchove*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015. 104 s. ISBN 978-808-168-197-4.
- KYRIACOU, Ch. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 2008. 154 s. ISBN 9788073674342.
- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007. 109 s. ISBN 80-7367-270-7.
- PRVÁ, E. Odměna a trest. In: *Rodina a škola*, roč. 48, 2000, č. 10, s. 23.
- SKALKOVÁ, J. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu. Praha: SPN, 1985. 209 s.
- UHL, S. 1996. *Die Mittel der Moralerziehung und ihre Wirksamkeit*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 1996. 373 s. ISBN 3-7815-0835-8.
- ZELINA, M. *Strategie a metody rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: Iris, 2007. 235 s. ISBN 80-9670-134-7.
- ŽILÍNEK, M. *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava: Iris, 1997. 232 s. ISBN 80-88778-60-3.
- ŽILÍNEK, M. *Mravná výchova v diele Juraja Čečetku*. In: *Pedagogická revue*, roč. 50, 1998, č. 3, s. 278 – 287.